

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

№11
2025

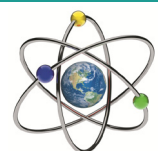
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

PSIXOLOGIYA YO'NALISHI

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 54 sahifa,
noyabr, 2025-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijranovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalarini tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

“Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo‘yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo‘yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta’limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo‘yicha
ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННЫХ СТУДЕНТОВ КАК УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА.....	8
Тиллашайхова Хосият Азаматовна	
PEDAGOGLARNING TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA USLUBIY TAYYORGARLIGINING O'RNI	12
Toshmatov Boboxon Egamshukurovich	
BO'LAJAK PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA INNOVATSION PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR.....	16
Eshnazarova Farida Jo'raqulovna	
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОНСУЛЬТАЦИЯ: СОВРЕМЕННАЯ ПРАКТИКА, ЗАДАЧИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	19
Раупова Шохида Ахроровна	
ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБУЧЕНИЮ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ: ЗАДАЧИ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	22
Сайфутдинова Насиба Нурматовна	
ИССЛЕДОВАНИЕ ЦЕЛОСТНОГО МЕХАНИЗМА ПСИХИЧЕСКОЙ РЕГУЛЯЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	26
Шарипова Муштари Толибжон кизи	
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗОВ УЗБЕКИСТАНА: РЕЗУЛЬТАТЫ ПИЛОТНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	33
Рахманова Диляра Рустемовна	
ICHKI ISHLAR ORGANLARIGA XIZMATGA QABUL QILINGAN SHAXSLARNI KASBIY FAOLIYATGA MOSLASHTIRISH JARAYONINI MOHIYATI	36
Zaribov Zafarbek Ravshonbekovich	
O'SMIRLAR XULQ-ATVORIDAGI IJOBIY FAZILATLAR SHAKLLANISHIDA IJTIMOYIY-ETNOPSIXOLOGIK OMILLARNING NAZARIY ASOSLARI.....	41
Djurayev Tashpulat Saxiyevich	
IRODAVIY FAOLLIKNI TADQIQ ETISHDA JINS XUSUSIYATLARINING DETERMINANTLARI	45
Jo'rayev O'tkir Tashpulatovich	
МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA MAS'ULIYAT HISSINING SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.....	50
Norimbetova Nilufar Turg'un qizi	

DOŠKOL'NOE PRE-SCHOOL MAKTABGACHA

ICHKI ISHLAR ORGANLARIGA XIZMATGA QABUL QILINGAN SHAXSLARNI KASBIY FAOLIYATGA MOSLASHTIRISH JARAYONINI MOHIYATI

Zaribov Zafarbek Ravshonbekovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada ichki ishlar organlariga xizmatga qabul qilingan shaxslarni kasbiy faoliyatga moslashtirish jarayonining psixologik jihatlariga asosiy e'tibor qaratiladi. Bunda moslashuv, kasbiy moslashish masalalarining mazmuni, bu borada ilgari surilgan g'oyalarning tahlillari keltirib o'tilgan. Shuningdek, ichki ishlar xodimlarini kasbiy faoliyatga moslashishining o'ziga xos xususiyatlari, mexanizmlar borasidagi fikrlar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: shaxs, moslashish, kasbiy moslashish, kasbiy faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, ijtimoiy moslashish, kasbiy tayyorgarlik, kasb tiplari, kasbiy-faoliyatli, kasbiy-jamoaviy, ijtimoiy-maishiy.

Abstract: The article focuses on the psychological aspects of the process of adapting individuals hired for service in internal affairs bodies to professional activity. The content of the issues of adaptation, professional adaptation, and the analysis of the ideas put forward in this regard are presented. Also, opinions are put forward regarding the features and mechanisms of adaptation of internal affairs officers to professional activity.

Key words: personality, adaptation, professional adaptation, professional activity, professional training, social adaptation, professional training, types of professions, professional-activity, professional-collective, social-domestic.

Аннотация: В статье основное внимание уделяется психологическим аспектам процесса адаптации лиц, принятых на службу в органы внутренних дел, к профессиональной деятельности. Приведены содержание вопросов адаптации, профессиональной адаптации, анализ выдвинутых в этом отношении идей. Также выдвинуты мнения об особенностях и механизмах адаптации сотрудников органов внутренних дел к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: личность, адаптация, профессиональная адаптация, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, социальная адаптация, профессиональная подготовка, типы профессий, профессионально-деятельностный, профессионально-коллективный, социально-бытовой.

KIRISH

Inson moslashuvi muammosi yondashuvlarning ko'p qirraliligi va ularni o'rganish natijasida e'tibor qaratiladigan jihatlarining xilma-xilligi bilan ajralib turadigan muammolarga kiradi. Adaptatsiyani ilmiy o'rganishning dastlabki bosqichi biologiya va tibbiyot sohasidagi tadqiqotlar doirasida amalga oshirildi. Darhaqiqat bu fanlarda organizmlarning atrof-muhit bilan o'zaro bog'liqligini o'rganishga urinishlar ancha erta paydo bo'ldi. Umumbiologik talqinda adaptatsiya tirik organizmning doimo o'zgarib turadigan muhit sharoitlariga moslashuvini ta'minlovchi jarayon va mexanizmlar tizimidan iborat. Bu qonuniydir, chunki inson shaxsga aylanishidan oldin, birinchi navbatda, biologik jarayonlarga bo'ysunadi. Biologik va fiziologik tabiat shaxsning tashqi muhit bilan o'zaro aloqasi uchun bevosita javob beradigan barcha ruhiy va ijtimoiy faoliyatning poydevoridir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Adaptatsiya (lot. adaption so'zidan) moslashuvdir. Moslashish qobiliyatining o'zi tirik materiyaning umumiy xususiyati bo'lib, hayotiy jarayonlarning mavjudligi va o'zaro bog'liqligining asosi hisoblanadi. Adaptatsiya organizmning muhitga ta'siri va muhitning organizmga teskari ta'siri o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi.

"Adaptatsiya" tushunchasi turlicha talqin qilinadi: tirik organizmning (tirik materiyaning) umuman muhitga eng oddiy moslashuvidan tortib, insonning eng murakkab ijtimoiy va kasbiy moslashuviga qadar, bu, eng avvalo,

ma'lum bir sub'yektning (shaxs, guruh, jamoa va boshqalar) atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, muhit deganda turli sohalarning: tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy, axloqiy va boshqalarning o'zaro bog'liq tizimi tushuniladi.

Ma'lumki, "adaptatsiya" atamasini birinchi bo'lib Ch.Darvin tabiiy tanlanish ta'sirida turlarning evolyusiyasini ko'rib chiqib, individlarning moslashuvi va ushbu individlar mansub bo'lgan biologik turning rivojlanishi jarayonlarini bog'lab qo'llagan. Jahon olimlaridan J.Byuffon, Ch.Darvin, J.B.Lamark tadqiqotlari tufayli moslashuv muammosi nazariy va empirik asosga ega bo'ldi va shu bilan "moslashuv" atamasini qo'llash chegaralarini kengaytirdi.

Adaptatsiyaning biologik tushunchasini organizm va yashash muhitining o'zaro ta'siri va o'zaro bog'liqligini o'z ichiga olgan muhit sharoitlariga organizmning moslashishi sifatida keng talqin qilish bilan bir qatorda, adaptatsiyani organizmning muhit sharoitlariga moslashishi sifatida tor tushunish ham mavjud bo'lib, bunda atrof-muhit sharoitlarini o'zgartiruvchi va undan foydalanuvchi kichik tizimning faol faoliyati mavjud emas.

Adaptatsiya keng ma'noda tevarak-atrofdagi sharoitga moslashishdir. Odatda, moslashuvning biologik (psixofiziologik) va psixologik jihatlari ajratiladi. Bunda insondagi moslashuv jarayonlarining sifat jihatidan o'ziga xosligi ularning ixtiyoriy (ongli) nazorat qilish, shu jumladan bir qator psixofiziologik moslashuv reaksiyalarini amalga oshirish imkonini beradigan faol, shaxsiy va ijtimoiy bilvosita xususiyatidan iborat. Insonning moslashuvchanlik imkoniyatlari boshqa tirik mavjudotlarning imkoniyatlaridan sezilarli darajada ustun turadi, chunki u ijtimoiylashuv, madaniy etalonlarni o'zlashtirish, ongli ravishda tanlash va ijtimoiy aloqalar va munosabatlar tizimiga qo'shilish jarayonlari bilan bog'liq. Insonning moslashuvi uchun tarbiya, umumiy ta'lim, jismoniy va ruhiy salomatlik holati, kasbiy tayyorgarlik alohida ahamiyatga ega.

Demak, rivojlanish jarayonida inson, birinchi navbatda, "inson-tabiiy muhit", undan keyingina "inson-ijtimoiy muhit" doirasida moslashadi. Moslashish qobiliyati - moslashish - tirik materiyaning umumiy xususiyati bo'lib, hayotiy jarayonlarning mavjudligi va o'zaro bog'liqligining asosi hisoblanadi. Adaptatsiya organizmning muhitga ta'siri va aksincha muhitning organizmga ta'siri o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi. Shu o'rinda ta'kidlash mumkinki, inson moslashish orqali tashqi muhitga moslashadi va muhitni o'z imkoniyatlariga moslashtiradi. Bu borada O.I.Zotova va I.K.Kryajevalar... "insonning moslashuvi - bu nafaqat sayyoraning fizik, kimyoviy, biologik sharoitlariga moslashish, balki uning texnosferasi va noosferasiga moslashishdir, chunki zamonaviy insonga tashqi muhitning har qanday omili faqat ishlab chiqarish munosabatlarining butun majmuasi orqali ta'sir qiladi..." [1] deb hisoblashadi.

Insonning ijtimoiy omillar ta'siriga bunday qobiliyati inson oliy asab va ruhiy faoliyatining yuqori moslashuv imkoniyatlarida yashiringan, chunki ular ijtimoiy axborotni qayta ishlashda va tabiiy va ijtimoiy muhit omillarini sub'yektiv aks ettirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Moslashuvning eng yuqori darajasi "inson - ijtimoiy muhit" munosabatlari sohasidagi moslashuv, ya'ni ijtimoiy moslashuvdir. Albatta, u tabiiy moslashishdan ancha farq qiladi. Haqiqatan ham shunday, chunki inson ijtimoiy hayotga qadam qo'yar ekan, ana shu ijtimoiy hayotning xilma-xil tajribalariga ega bo'ladi. Inson "sinovlar va xatolar" orqali ulg'ayishi, ijtimoiylashuv, shaxs sifatida shakllanish yo'lini bosib o'tar ekan, unda atrof-muhitning o'zgaruvchan sharoitlariga va umuman vaziyatga mos keladigan turli xil xulq-atvor uslublari shakllanadi.

Shuning uchun, I.A.Miloslavova xulosa qilganidek, "bu ko'pincha ilgari shakllangan tushunchalar va tasavvurlar, munosabatlar, qadriyat yo'nalishlaridan voz kechish, o'zgargan sharoitlarga mos keladigan yangi narsalarni sotib olish bilan birga keladi" [2]. Moslashuvning psixologik jihati insonning shaxs sifatida jamiyatda mavjud bo'lishga shu jamiyat talablariga va o'z ehtiyojlari, motivlari, moyilliklari hamda qiziqishlariga muvofiq moslashuvidan iborat.

Ijtimoiy moslashuv yashash sharoitiga, ijtimoiy guruhga (aholining qatlamiga, kasbiy guruhiga), oilaga, mehnat jamoasiga va hokazolarga moslashish kabi eng muhim tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Bu sharoitlardan birortasi o'zgarganda moslashish mexanizmlarining zo'riqishi, moslashish jarayonlarining atrof-muhit tomonidan individga qo'yiladigan yuqoriroq talablarni hisobga olgan holda qayta qurilishi ro'y beradi.

Shaxsning ijtimoiylashuvi individning jamiyatga va muayyan jamoaga moslashuvining zaruriy tarkibiy qismi hisoblanadi, lekin shu bilan birga moslashuv - bu yanada to'liqroq ijtimoiylashuvning yo'llaridan biridir, chunki shaxs ijtimoiy ishlab chiqilgan faoliyat usullarini o'rganib, ijtimoiy munosabatlar tizimiga faol qo'shiladi.

Xodim va tashkilotning o'zaro moslashuvi yoki mehnat moslashuvi jarayoni qanchalik muvaffaqiyatli bo'lsa, jamoaning me'yorlari va qadriyatlari qanchalik ko'p bo'lsa yoki alohida xodimning me'yorlari va qadriyatlariga aylansa, u jamoadagi ijtimoiy rolini qanchalik tez qabul qilsa, o'zlashtirsa, shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi [1]. Kasbiy moslashuv - bu insonning o'zi uchun yangi bo'lgan mehnat sharoitlariga moslashishi, kasb doirasida qadriyatli yo'nalishlarni egallashi, undagi motivlar va maqsadlarni anglashi, inson va kasbiy guruhning ichki me'yorlarini yaqinlashtirishi, kasbiy faoliyatning tarkibiy qismlarini (uning vazifalari, predmeti, usullari, vositalari, natijalari, shart-sharoitlarini) o'zlashtirishi.

U ichki ishlar tizimiga xizmatga qabul qilingan shaxslarning xodimlar, ularning jamoasi ijtimoiy hayotiga moslashuvi, ishdagi hamkasblari bilan o'zaro munosabatlarning shakllanishi va bu munosabatlardan yetarlicha yuqori darajada qoniqish hosil qilishida ifodalanadi. "Kasbiy moslashuv" tushunchasi psixologik-pedagogik adabiyotlarda ko'pincha kasbga yo'naltirish bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqish bilan bog'liq holda uchraydi. Kasbiy moslashuv bu holda kasbiy yo'naltirishning tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaraladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Kasbga yo'naltirish, xususan, kasbiy moslashuv masalalariga bag'ishlangan psixologik-pedagogik adabiyotlarda ushbu tushunchaning mohiyatini turli jihatlarida tavsiflovchi keng ko'lamli ta'riflar, uni qo'llash chegaralari bo'yicha alohida olimlarning qarashlari, harakatning ichki mexanizmlarini tushuntirishga yondashuvlar va kasbiy moslashuvning kasbiy yo'naltirish tizimidagi o'rni keltirilgan.

Kasbiy moslashuv ijtimoiy moslashuvning bir turi sifatida ham predmetli ("inson-kasb" kichik tizimi), ham ijtimoiy-psixologik ("inson-inson" va "inson-jamoa" kichik tizimi) jihatlariga ega. Bu o'zaro bog'liq tomonlar yagona yaxlit moslashuv jarayonining ikki elementi bo'lib, ular bir vaqtning o'zida kechadi, bir-birini to'ldiradi, moslashuvning har bir jihati nisbatan mustaqildir.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ichki ishlar tizimiga xizmatga qabul qilingan shaxslarning kasbiy moslashuvi ularda yangi muhit sharoitlariga mos keladigan xulq-atvor va o'zaro munosabatlar modellarining shakllanishida namoyon bo'ladi, ya'ni xodimning ichki ishlar tizimidagi xizmat, mehnat sharoitlariga, kasbiy faoliyat talablariga moslashuvi sodir bo'ladi (muayyan darajada kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash, ushbu mutaxassislikni muvaffaqiyatli egallash sharti bo'lgan xodim shaxsining zarur kasbiy fazilatlarini shakllantirish sodir bo'ladi). Shunday qilib, ichki ishlar tizimlariga xizmatga qabul qilingan shaxslarning kasbiy moslashuvi sodir bo'ladigan uchta asosiy yo'nalishni ajratib ko'rsatish mumkin. Bunday xodim Ichki ishlar tizimidagi xizmat faoliyati sharoitlariga (ustav munosabatlari, mehnat faoliyatining o'zi: intizomiy talablar, qasamyod bilan bog'liq javobgarlik, muayyan kiyim-kechak shakli, naryad bo'yicha xizmatni o'tash, boshliqlarga bo'ysunish), kasbiy faoliyat talablariga uning predmetli va axloqiy mazmunida moslashadi.

Keltirib o'tilgan shart-sharoitlar guruhlari bir-biri bilan o'zaro bog'liq, biroq ularning ahamiyati xizmatga qabul qilingan xodim tomonidan kasbni egallashning turli bosqichlarida o'zgarib turadi. Malaka xususiyatlari va faoliyat mazmunini tahlil qilish asosida talablarning uchta o'zaro bog'liq guruhi ajratiladi, ularning har biri kasbiy faoliyatga tezroq kirishishga imkon beradigan ma'lum munosabatlar va xulq-atvor modellarini shakllantirishni talab qiladi.

Birinchi guruh talablari yangi leksikani, tushunchalarni o'zlashtirish (o'zlashtirish), umuman jamiyat va xususan har bir fuqaroning hayotida qonun va huquqning rolini tushunish bilan bog'liq. Bundan tashqari, ichki ishlar tizimiga xizmatga qabul qilingan shaxslarning avtomatizm darajasida o'z faoliyatini jarayonli me'yorlar va qonunlarga qat'iy bo'ysundirish zarurati shakllantirilishi kerak.

Ikkinchi guruh talablari xodimning huquqbuzarlar, jinoyatchilar, jabrlanuvchilar bilan doimiy muloqotda bo'lishi va o'zaro munosabatda bo'lishi bilan bog'liq. Shifokor sifatida u doimo boshqalarning qayg'usiga, g'ayriijtimoiy xatti-harakatlariga duch keladi. Bunday sharoitda o'z ruhiyati va psixik muvozanatini pessimizm, sinizm, shubhalanuvchanlik, manmanlik va polisliya xodimi shaxsining kasbiy deformatsiyasining boshqa shakllaridan himoya qila olish zarur. Ichki ishlar organlarida bunga psixologik xizmat, xodimning insonlar psixologiyasi, jamiyatning rivojlanish qonuniyatlari haqidagi bilimlari, shuningdek, psixologik himoya va relaksatsiya usullarini egallaganligi yordam beradi.

Uchinchi guruh talablari xodimning ma'naviyati va axloqi doimo bosim ostida bo'lishi bilan bog'liq. Hokimiyat vakolatlari va g'ayriijtimoiy unsurlar bilan muloqot sharoitida ma'naviy-axloqiy me'yorlarga rioya qilish zarur. Huquqbuzarning shaxsini hurmat qilish, u bilan xushmuomala va bosiq bo'lish qiyin, ayniqsa qarshi tajovuz bo'lsa ham vaziyatga qarab jarayonni boshqarishi lozim.

Ichki ishlar organlarida xulq-atvor va o'zaro munosabatlarning zarur modellarini shakllantirishga muloqotning xilma-xil texnikasini o'zlashtirish, o'z Vatanga, qonuniga hurmatni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, eng muhimi, mutaxassisning ijobiy motivatsiyasi, qobiliyati va kasbiy mahoratini baholash asosida uning shuhratparastligi, o'zini hurmat qilish va qadr-qimmatini rag'batlantirish yordam beradi. Shubhasiz, muvaffaqiyatli kasbiy moslashuvning muhim nuqtasi xodimlarning axloqiy tarbiyasi hisoblanadi.

Ichki ishlar organlari xodimi faoliyatida axloq tushunchasini anglash va shuning uchun axloqiy tarbiya jarayonida ularda shaxsiy va ijtimoiy-kasbiy hayot faoliyatini qulay amalga oshirish uchun zarur va yetarli bo'lgan axloqiy fazilatlar va qobiliyatlar to'plamini ishlab chiqishdan iborat [1]. Shunday qilib, ichki ishlar organlariga mutaxassis-professional sifatida xizmatga qabul qilingan shaxslarning kasbiy moslashuvi o'ziga xos xususiyatlari huquqiy, ijtimoiy-psixologik va ma'naviy-axloqiy o'zaro ta'sirga kirishish zarurati hisoblanadi.

Kasbiy moslashuvning bir necha jihatlarini ajratiladi:

- kasbiy-faoliyatli;
- kasbiy-jamoaviy;
- ijtimoiy-maishiy.

Adaptatsiyaning prosessual (adaptatsiya jarayonida yuzaga keladigan bosqichlilik, qonuniyatlar, qiyinchiliklar, to'siqlar) va natijaviy (adaptasion holatga erishish yoki dezadaptatsiyaning rivojlanishi) tomonlarini farqlash qabul qilingan.

Kasbiy moslashuv jarayoni deganda, ichki ishlar tizimiga xizmatga qabul qilingan shaxslar hayotining shunday davrini tushunish kerakki, bunda ular o'zlari uchun yangi bo'lgan huquqni muhofaza qilish faoliyati sohasiga va tegishli ijtimoiy (va kasbiy) muhitga (kasbiy xulq-atvor shartlari, me'yorlari, qoidalari va odatlariga) faol va ongli ravishda qo'shiladilar. Shu bilan birga, kasbiy va ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayonlari nisbiy mustaqillikka ega bo'lib, o'zaro ta'sir va bir-biriga ta'sir qilishda davom etadi.

Ichki ishlar tizimiga xizmatga qabul qilingan shaxslarning kasbiy moslashuvi quyidagilarni nazarda tutadi:

- xizmat faoliyatining motivlari va maqsadlarini anglash;
- kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash;
- kasbiy muhim sifatlarni rivojlantirish;
- kasb me'yorlari va talablarini o'zlashtirish;
- shaxsiy qadriyat yo'nalishlarini jamoaning qadriyat yo'nalishlari bilan yaqinlashtirish;
- kasbiy faoliyatning barcha tarkibiy qismlarini: uning vazifalari, predmetlari, usullari, vositalari, natijalari, shart-sharoitlarini ushbu kasb doirasida qabul qilish.

Kasbiy moslashuvni dinamik, kompleks, tizimli hodisa sifatida ko'rib chiqib, ushbu jarayonning quyidagi o'zaro bog'liq va o'zaro shartlangan tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- faoliyat mazmuniga moslashish;
- faoliyat sharoitlariga moslashish;
- xizmat jamoasiga moslashish;
- rahbariyat bilan munosabatlarga moslashish;
- xizmatdoshlarning birlamchi (kichik) guruhiga qo'shilish;
- kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish jarayonlariga qo'shilish (motivatsiyaning rivojlantirish, maqsadni shakllantirish, o'zini o'zi namoyon qilish, kasbiy bilimlarni egallash, kasbiy ko'nikma, malakalarni shakllantirish va boshqalar). Komponentlardan hech bo'lmaganda bittasiga qoniqarsiz moslashish, butun jarayon yaxlitligining buzilishi umuman moslashish jarayonining muvaffaqiyati xususida fikr yuritish imkonini bermaydi. Moslashuvning buzilishi tezkor-xizmat faoliyatining past samaradorligi va sifatiga, intizomiy nojo'ya xatti-harakatlarga, ruhiy dezadaptatsiya hodisalariga - hatto inqirozli psixologik holatlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Bu jarayonda psixologik-pedagogik e'tiborni kuchaytirishni talab qiladigan xodimlarga alohida e'tibor berilishi kerak. Ichki ishlar tizimiga qabul qilingan shaxslarning kasbiy moslashuvi jarayoniga jalb etiladigan va pirovardida uning natijalarini belgilaydigan asosiy sub'yektlar quyidagilar hisoblanadi:

- ichki ishlar tizimi rahbarlari;
- shaxsiy tarkib bilan ishlash bo'linmalari xodimlari;
- psixologik diagnostika markazlari;
- murabbiylar;
- ichki ishlar tizimi psixologlari.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yosh xodimning o'zini ham ichki ishlar tizimi xizmatiga qabul qilingan shaxslar orasidan kasbiy va psixologik moslashuvning eng faol sub'yekti sifatida ko'rib chiqish zarur. Shu munosabat bilan psixologik-pedagogik ta'minotni turli toifalarni hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan tarzda tuzish lozim:

- xizmatga yangi kirganlar (oddiy askarlar, serjantlar yoki ofiserlar tarkibi, fuqarolar, shuningdek ilgari ichki ishlar tizimi xizmatini o'tagan va xizmatdan bo'shatilgan fuqarolar orasidan to'ldiriladi);
- zahiraga bo'shatilgan harbiy xizmatchilar;
- O'zbekiston respublikasidagi ichki ishlar tizimidagi ta'lim tashkilotlarining bitiruvchilari.

Yuqorida sanab o'tilgan subyektlarning ixtisoslashuvi, funksiyalarni belgilash va mas'uliyatni taqsimlash yosh xodimning yosh toifasidan emas, balki xizmat muddatidan kelib chiqqan holda mustaqil boshqaruv vazifasini kasbga moslashish dasturini ishlab chiqish va tasdiqlashda hal qilinishi mumkin bo'lgan rahbarning vazifasini ifodalaydi. Xizmatga qabul qilingan shaxslarni moslashtirish jarayonida rahbar, murabbiy, shaxsiy tarkib bilan ishlash bo'linmasi va psixologning sa'y-harakatlarini birlashtirish, ularning ushbu jarayonning intensivligiga ta'siri, ularni maqsadli, ongli boshqarish mezonlari va yo'llarini birgalikda belgilash ichki ishlar tizimi uchun birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan vazifalar bo'lib, ularni hal qilish xodimning xizmat sifati va uni bo'linmaning tezkor-xizmat faoliyatiga kiritish samaradorligiga bog'liq.

Kasbiy moslashuv muammosiga bunday yondashuv, bir tomondan, xizmatning dastlabki qadamlari bilan bog'liq xatolar, qoniqmaslik, umidsizlik ehtimolini kamaytiradi. Bu esa turli xil salbiy hodisalarning (ichkilikbozlik, kasbiy deformatsiya va boshqalar) dastlabki shart-sharoitlarini yaratadi, boshqa tomondan, kadrlar qo'nimsizligini

kamaytirishga, shaxsiy tarkibning kasbiy tayyorgarligini yaxshilashga yordam beradi. Shunday qilib, moslashuv, aslida, ichki ishlar organlariga xizmatga qabul qilingan shaxslarning kasbiy va ijtimoiy-psixologik ishonchliligi muammosini hal qilishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Зотова О.И., Кряжева И.К. Методы исследования социально-психологических аспектов адаптации личности // Методика и методы социальной психологии. М.: Наука, 1977. С.173-189.
2. Методические рекомендации по организации работы с лицами группы повышенного риска в органах и подразделениях МВД России. М., 1995.
3. Скопылатов И.А., Ефремов О.Ю. Управление персоналом: учеб. пособие. СПб.: Изд-во Смольного ун-та, 2000.
4. Петрова А.С., Шелепова М.А. Понятие нравственности в профессиональной деятельности сотрудника органов внутренних дел //Тюмень, ТИПК МВД России «Юридическая наука и правоохранительная практика» No2, 2013.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.